

név jelentését jól-rosszul megfejtsük, hanem minden erőt mozgósítva előbb gyűjtsük össze a neveket, rendszerezzük, vizsgáljuk meg előfordulásuk helyét-idejét, képzésük módját, hasonlítsuk össze a történelmünk folyamán velünk együtt élő és a szomszédos népek névrendszerével. Ha ezeket a munkálatokat elvégeztük — és még élünk —, akkor következhet a személynevek megfejtése, értelmezése, jelentésük megadása (akár név-
vonatkoztatási módszerrel is).

FEHÉRTÓI KATALIN

A Fonai vezetéknév Fonóban

A Kaposmentén ha megvizsgáljuk egy-egy falu névrendszerét, akkor észrevesz-
szük, hogy szinte minden településnek megvoltak a jellemző családnevei. Ezek hallatán a környékbeliek máris tudták, ki hova való, vagy honnan származik. Így volt a Kapos-
völgyben a *Széles* kisgyaláni, a *Kabe*, *Korb* kercseligeti, a *Révész* kaposkeresztúri, a *Gyurkó* batéi, a *Steiner* kaposhomoki, az *Egerszegi* taszári, a *Zsalakovics*, *Bizderi* zimányi jellegzetes családnév. Hasonló a helyzet a címben megadott *Fonai* névvel Fonóban. De hogyan lehetséges az, hogy a faluban lakók nagy része ezt a családnevet viselte? Erre a kérdésre kíváncok választ adni, pontosabban választ keresni. Okfejtésem csupán egy a lehetséges okok közül, amely nem biztos, hogy végleges magyarázat erre a viszonylag ritka névtani jelenségre.

A helynévből származó családnevek nagy többsége a magyarban *-i* képzős. Általában elmondható, hogy egy adott faluban élő személyt, családot nem neveztek el saját falujáról, hisz ez nem lett volna megkülönböztető, valamint identifikáló. Egy-egy személy csak abban az esetben kapott helynév + *i* képzős családnévet, ha az illető más faluba, vidékre költözött, s az új közösség épp származási helyének megnevezésével egyedítette, különböztette meg. Kálmán Béla írja, hogy „Persze kivételek is akadnak, de ezek inkább a szabályt erősítik. (Ugyanakkor nemes falvakban, mint a Heves megyei Ivád, a lakosság szinte teljes egészében az Ivády nevet viseli.)” (KÁLMÁN BÉLA, *A nevek világa*. 1969. 72). A falu 1321-től az Ivády család birtoka volt — maga a család a községtől vette a nevét —, s a lakosok majdnem kivétel nélkül az Ivády nemzetség leszármazottjai (BOROVSKY SAMU, Magyarország vármegyéi és városai. Heves vármegye. 1909. 47).

Minden családnév keletkezésénél, így a *Fonai* név esetében is, valamiféle motíváltságot kell keresnünk, hisz lényeges, hogy a vezetéknévnek valamilyen információ-tartalma legyen. Ha nem származási helyet jelöl — viselőik Fonóban éltek —, akkor ezt az okot másban kell feltételeznünk.

A település a nevét nagyon régen kapta, okleveleink 1250/1324-ben *Funo* néven említik, amely „a fon ige folyamatos melléknévi igenévből keletkezett” (KISS L., *FNESz*. 1978. 223). Csánki azt írja monográfiájában, hogy „a határ egy részét a 'Pálháza' dűlő foglalja el. A hagyomány szerint ugyanis a régi falut alapító Fonai Márton egyik fia, Pál itt épített magának házat. A régi falu állítólag a mai szőlők helyén volt, és azt valami Fonai nevű letelepülő alapította volna” (CSÁNKI DEZSŐ, Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye. 1914. 66). Talán Csánki is érezte, hogy véleménye és forrásai nem biztosan megalapozottak, ezért is fogalmazott úgy,

hogy a „hagyomány szerint”. Tudjuk, hogy a település a 15. század végén, a 16. század elején (majdnem?) teljesen elnéptelenedett, hisz az 1563. évi török kincstári adólajstrom szerint csak 6 házból állt, s az 1715. évi országos összeírásban is új településként szerepel (CSÁNKI i. m. 66). Ezért elképzelhető, hogy ez a *Fonai* nevű betelepülő nem lehetett más, mint a faluból elmenekült, majd később visszatérő lakos. Az ebben az időben vezetett katolikus egyházi anyakönyvekben (Liber Mortuorum Gölle 1738–1747 és Taszár 1747–1900) Fono és Fonyó néven találjuk a települést, ahol az újratelepítés (inkább visszatelepülés) nagyon rövid idő alatt mehetett végbe, hisz a népességet 1720-ban már 150–200 főre becsülik (KOVÁCS ZOLTÁN, Somogy megye népessége a XVII–XVIII. század fordulóján. 1969. 34). Az első magyarországi népszámláláskor (1784/85) pedig már 322 személyt írtak össze.

Névtani kutatásaim során a *Fonai* családnévvel először a Nádasdy-levéltár anyagában találkoztam, mégpedig Orosztonyi Péter szenyéri tiszttartó 1560. február 9-én kelt, Csányi Ákoshoz írt levelében. Részlet a levélből (saját kiemelés): „... isznak volt és fonói Péter Benedek vajdával (?) egyetemben jötenek utánnok a hogy ők senkitől nem féltenek ott (?) az korcsomai háznál el érik mindjárt, az egyik igen ifjúcska volt ot mindjárt Fonóy Péter fejét vette ...” stb. (Orosztonyi Péter levelei Csányi Ákoshoz. 1909.). A név érdekessége, hogy egyazon mondatban két alakban is szerepel. Tudjuk, hogy a családnevek épp a XVI. század elején kezdtek megszilárdulni hazánkban, ezért ugyanazt az embert a korabeli dokumentumok több néven is feltüntetik. A kor levelezésében a tulajdonneveket, főleg a családneveket nem mindig írták nagy kezdőbetűvel. Hogy a *fonói* név az első esetben nem jelzői funkciójú, azt az bizonyítja, hogy nincs előtte határozott névelő. *Péter* családnevű egyénnel Fonóban csak jóval később találkozunk egyetlen alkalommal, aki 1791-ben halt meg. Így a *Péter* vezetéknevű lehetőségét is el kell vetnünk. Az elmondottak alapján tehát bizonyosra vehetjük, hogy a *Fonóy* (*fonói*) a XVI. század közepén írt levélben vezetéknevként fordul már elő.

A családnév vizsgálatát egyházi anyakönyvek adatai alapján végeztem 1738-tól 1900-ig. Ezért tartom fontosnak leírni, hogy Fonó az általam vizsgált időszakban sohasem volt önálló plébánia. Az andocsi jezsuiták gondozása után 1738-ban Gölle, 1747 októberétől pedig az akkor alapított taszári plébánia filiája lett. Ettől az időponttól Taszár plébánosai vezették a keresztelési, házassági és halotti anyakönyveket, mégpedig eléggé pontosan. Az általam vizsgált 153 éves időszak alatt 1670 személyt rögzítettek a halotti anyakönyvek. Ezen időszakban Fonóban 282 különböző családnevet olvashatunk, tehát körülbelül minden hatodik (5,92) személy viselt azonos vezetéknevet. Mivel a faluba viszonylag kevés idegen (német, szláv stb.) települt be, ezért a családnevek 71,99 százaléka (203 név) magyar eredetű. A leggyakoribb vezetéknevek a következők (a név után az előfordulásukat közlöm):

<i>Fonai</i>	374
<i>Vajdics</i>	72
<i>Gál</i>	57
<i>Bálics, Horváth</i>	53
<i>Szabó</i>	52.

Közülük messze kiemelkedik a *Fonai* név, ezt viselte az összegyűjtött személyek 22,4%-a. Az öt követő, szláv eredetű *Vajdics* ennek mintegy ötöde csupán. Ezek

a számok csak azt tükrözik, hogy magában Fonó községben hány *Fonai* nevű személy halt meg. Ha megvizsgáljuk a falu körül található települések vezetéknéveit, kiderül, hogy házasság vagy más ok miatt hányan költöztek át a szomszéd községekbe. Így a következő számadatokat olvashatjuk ebben az időszakban:

Település	a megjelenés éve	előfordulás
Toponár	1805	59
Kaposfüred	1807	20
Baté	1829	19
Taszár	1785	12
Nagyberki	1815	8
Zimány	1792	6 stb.

(A Kapos völgyében a 18–19. században összesen 147-szer fordul elő ez a családnév. Nem találjuk meg viszont a németek lakta Kercseligeten, a legtávolabb eső Kapospulan és a megyeszékhelytől nyugatra eső falvakban.) Legtöbb esetben az anyakönyvet vezető plébánosok fel is tüntették a származási helyet, hogy az illető Fonóból költözött az adott településre (ex Fono).

Magát a *Fonai* családnévet több alakváltozatban írták be a matrikulákba: *Fonój* (1748 Fonó), *Fonaj* (1773 Fonó, 1785 Taszár, 1792 Zimány), és csak később találkozunk a *Fonai*, majd néha *Fónai* alakú bejegyzéssel. A név kialakulásakor szabályszerű hangváltozást figyelhetünk meg. Ha -ó, -ő végű helynevekhez járul az -i képző, akkor a végződés -ai ~ ei lett. Ilyen nevek a *Fonó* > *Fonai* családnéven kívül a taszári plébánia területén előforduló: *Szikszó* > *Szikszai*, *Mérő* > *Mérei*, *Üllő* > *Üllei*, *Vöröskő* > *Vöröskei* stb.

Ha egy faluban az azonos családnévek száma sok, abból következik, hogy a megkülönböztető nevéké is magas. A taszári plébánia területén itt a legtöbb. Magában Fonóban 32 kiegészítő nevet olvashatunk az anyakönyvekben, közülük 29 a *Fonai* vezetéknévhez kapcsolódik.

A bemutatott anyakönyvi adatok megismerése után visszatérhetünk a bevezetőben felvetett kérdéshez, miért élt oly sok *Fonai* családnévű Fonóban. Az okot, a névadás indítékát csakis a falu történetében lehet keresnünk. Somogy megyében több olyan településről tudunk, amelynek lakói az Árpád-korban, egyes feljegyzések szerint egészen a XVI. századig királyi vagy királynői szolgáltatásra rendelt népek voltak (Nagyszakácsi, Nemesdéd, Szabadi, Taszár stb., vö. HECKENAST GUSZTÁV, Fejedelmi (királyi)szolgálonépek a korai Árpád-korban, 1970.). Ezen falvak lakói bizonyos szolgáltatások alól mentességet kaptak, kiváltságokat élveztek. Sőt, több évszázados, családokon, nemzedékeken át öröklődő munkájukért kisnemességet kaptak (Nagyszakácsi, Nemesdéd). Hasonló kötelezettséggel, s egyben engedményekkel rendelkezettek a fonóiak is, akik a kendert dolgozták fel fonallá a királynő udvara számára (VÁRKONYI IMRE, Somogy megye helységneveinek rendszere. Kaposvár, 1984. 23). Ebből következik, hogy a település a nevét nem alapítójáról, hanem a szolgáltatás munkafolyamatáról kaphatta. S mindazon eredeti, Fonóban élő lakosok, akik az udvar számára fontak, s az adott kiváltságokat élvezték, azoknak a családnéve (*Fonó* +

i >) *Fonai* lett. A községbe később beköltözőktől — akikre már nem vonatkoztak az említettek — így különítették el magukat. Az erős családi, rokoni összetartás az írásos emlékekben végig követhető a keresztszülők vagy a házassági tanúk kiválasztásakor is. A *Fonai* családnév a településhez tartozáson kívül foglalkozást, s egyben rangot is jelöl.

Ezért a vezetéknev eredet szerinti elhelyezésében bizonyos átmenet, kereszteződés található. Alaktani szempontból a helynévből keletkezettek közé kellene besorolnunk, jelentésstanilag pedig a foglalkozást vagy inkább a társadalmi helyzetet jelentő típusba. Aki nem élvezte a leírt jogokat, lehetett fonói, de nem *Fonai*.

FÜLÖP LÁSZLÓ

A névhasználat Rákóczi Zsigmond (1544–1608) levelezésének aláírásában

Rákóczi Zsigmond a török hódítók elleni küzdelem méltatlanul kevésbé ismert második nemzedékéhez tartozik Nádasdy Ferencsel, a fekete béggel, Pálffy Miklóssal, a győri hőssel és Batthyány Boldizsárral együtt, hogy több nevet ne említsek a XVI. század második felének minden csapás és megrázkodtatás ellenére is sugárzó erőtű reneszánsz világából. Három évvel Buda török kézre kerülése után született Rákóczi János és Némethy Sára fiaként az Abaúj vármegyei Felsővadászon. Családja köznemesi társadalmi állását tekintve senki sem gondolta, hogy Rákóczi Zsigmondból mérhetetlen birtokok ura, Eger várának főkapitánya, a király tanácsosa, majd késő öregségében, Bocskai István halála után, 1607–1608-ban Erdély fejedelme lesz. A fejedelmi Rákóczi-ház története vele kezdődik. Fia, I. Rákóczi György mint „fejedelemsfi” már örökölte a hatalmas birtokot és vele a lehetőségeket.

Sok szálon futó, gazdag életútja levelezésében is nyomon követhető. Ennek levéltári feltárása nyomán az eddig publikált, illetve a szakirodalomban megemlített vagy idézett, tehát ismert 33 levele mellé jelenleg már további 66 levelet tudok állítani. (Levéltári források: Hadtörténeti Intézet Levéltára — Török kori iratok. Magyar Országos Levéltár — NRA, Rákóczi cs. lt., Szepesi kamarai lt., Zichy cs. lt.) Ez a már teljesebb, de korántsem teljes 99 levelet tartalmazó Rákóczi Zsigmond levelezés éppen egy emberöltőt ível át. A legkorábbit 1577. július 31-én írta Szendrő várában végvári kapitányként, a legutolsót pedig 1608. május 11-én Szerencsen, miután a fejedelemséget átadta Báthory Gábornak.

Az eddig közzétett 33 levél közül 23 közéleti szereplésének csúcsához, a Bocskai-szabadságharchoz, amikor erdélyi kormányzó volt, illetve azt követő erdélyi fejedelemségéhez kapcsolódik, vagyis 1604 és 1608 közötti. A megelőző évtizedekből eddig mindössze 10 levele volt ismert.

Levelezésének gyűjtése közben önkéntelenül felfigyeltem a levelek nyelv- és névhasználatára, hiszen missilisei kilenc kivételével magyar nyelvűek. A szepesi kamara tanácsosaihoz címzettek éppen úgy magyarul íródtak, mint a Kassán székelő felső-magyarországi főkapitányság idegenből jött vezetőinek, Paul de Zaranak és Claudius à Rousselnek küldöttek. Vizsgálatom során a kilenc nem magyar nyelvű levél közül hetet azért sem veszek figyelembe, mert kivonatos közlésből ismerem őket,